

Kaimo politikai, užjūrio „balsai“ ir pranašingi sapnai

Petras Panavas

Kiek prisimenu, mano kaimas politikavo visais laikais: kai buvo po lenkais, prie pirmųjų bolševikų, prie vokiečių patylomis, po karo, irgi patylomis. Didžiausias politikas buvo dėdė Jonas Gabrusėnas, po jo ėjo tėvo pusbrolis Karolis, toliau – Selvukas. Šitam patylomis politikuoti nelabai išeidavo, bet į jį nelabai kas ir dėmesį kreipė. Visi kiti be politikos irgi būtų užtroškę. Nesunkiai apsieidavo neišgėrę, sunkiau nerūkę, galėjo pakentėti kurį laiką be duonos, tik bulves valgydami su šaltibarščiais, bet be politikos būtų užtroškę lyg žuvys be vandens. Pilni politikos su Stalino portretais buvo ir laikraščiai, nors juos skaitė gal tik vienas dėdė Jonas, kartais Karolis. Visi kiti politikavo remdamiesi gandas ir „Amerikos balsu“, nors ilgą laiką radijo aparatą turėjo tik dėdė Jonas. Bet „balsas“ labai gerai sklido ir be aparato. Apie politiką rėkavo ir mažaraščiai skrebai, apie ją pakalbėdavo ir patyliukais naktį užsukę partizanai. Kai po savo „kelionės aplink pasaulį“ buvau išleistas mokytis į Ignaliną, apie politiką valstybinių švenčių metu kalbėjo mokyklos direktorius ir komsorgas, apie ją lyg sarmatydamiesi savęs šnekėjo klasių auklėtojai ir auklėtojos. Bet didžiausią įspūdį vis dėlto darė „Amerikos balsas“ ir kiti „balsai“, kurių beveik kasdien ateidavau pasiklausyti pas klasės draugą Arnoldą Ridiką. Jo tėvas buvo pienininkas ir dirbo pieninėje kažkuo neeiliniu, taigi nebadavo, todėl dažnai Arnoldo mama arba teta Stasė ir pavaišindavo. O kadangi toji Arnoldo teta irgi padūkusiai mėgo politikuoti, tai žiūrėdama į mano nupieštas Stalino karikatūras smagiai juokdavosi. Arnas už mane piešė geriau, bet Stalinas jam neišeidavo, o kai aš nupiešdavau – kaip iš akies trauktas būdavo. Vėliau aš dėl to smarkiai nukentėjau, vos neatsidūriau pas baltas meškas. Prisiklausę „balsų“, prisiskaitę „Trimitų“ ir kitokių prieškarinių žurnalų, nutarėme prieš Vasario 16 – ają virš mokyklos iškelti trispalvę. Nedidelę, gal pusmetrio ilgio trispalvę vėliavėlę, matyt, kadaise skirtą demonstracijoms, savo tetos skrynios dugne aptiko Arnas. Vėliavos kelti išsiruošėme keturiese: aš, Arnas, Edmundas Gaidelis ir Algis Strazdas. Gal būtum ir iškėlę, jei ne sargo Medeišio šuo, kuris taip blaškėsi ant grandinės, taip lojo, kad nieko kito neliko, kaip grįžti atgal. Bet vis dėlto Vasario šešioliktąją mes paminėjome. Šešioliktosios išvakarėse toji pati Arno teta Stasė toje pačioje savo skrynioje rado netrumpą trispalvę siaurą juostelę, ją gražiai sukarpė ir gabaliukus išdalijo mums, kad prisimintum, kaip atrodė Lietuvos vėliava. Po to, trumpai pagalvojusi, pasiūlė atlenkti švarkelių kairiuosius atlapus ir prisiuvo, bet prisakė niekam vėliavėlių nerodyti. Pakaks ir to, kad patys žinosime, kas slepiasi nematomoje atlapo pusėje. Aš, nuėjęs į klasę, Kaziui Ribokui parodžiau, bet jis nesusigaudė, ką tokio ypatingo jam rodau. Tačiau kiti galėjo ir susigaudyti. Taigi buvau atsargus ir aš, ir dar du ar trys. Bet vis tiek jautėmės pakiliai.

Bandėme net pagrindinę organizaciją įkurti. Gal dabar ir keistai atrodo, bet tokią organizaciją kurti paskatino neseniai perskaitytas A. Fadejevo romanas „Jaunoji gvardija“. Net pirmojo susirinkimo protokolą parašėme ir užkišome, kad niekas nerastų, už lentų, kuriomis buvo apkaltas lubų balkis. Tiesa, tas balkis buvo ne Arnoldo tėvų bute, o kito draugo, ar tik ne mano bendrapavardžio Juozo kalkėmis dažytame kambarėlyje. Labai galimas daiktas, kad kas nors, atplėšęs balkio lentą, tą mūsų protokolą rado ir nieko nesupratęs išmetė. Tai buvo bene vienintelis mūsų „pagrindinės organizacijos“ protokolas. Po to, kai vienas mūsų „organizacijos“ narių pasigyrė turįs pistoletą, kuriuo būtų galima pagąsdinti ir apiplėšti kokią bobelę, pardavusią turguje kiaušinius, kitus pagavo siaubas. Čia pat vienbalsiai plėšikėlių suniekinome, pareikšdami, kad mes ne kažokie banditai, o patriotinė pagrindinė organizacija. Bet bijodami išdavystės po karštų diskusijų susimirkčioję pareiškėme, kad rizikuoti neapsimoka ir viską reikia baigti. Nors tie žodžiai buvo tik taktinis manevras, bet daugiau jokių protokolų jau nerašėme, tik toliau klausėmės pas Arnoldą „balsų“, iš kurių kartais sužinodavome iš tikrųjų įdomių dalykų. Pavyzdžiui, apie Lenino laišką, kuriame

kritikuojamas Stalinas už jo grubumą ir nepakantumą. Apie tokių dalykus to meto istorijos vadovėliuose niekas net neužsimindavo. Kai dabar pagalvoju, šlovė Aukščiausiam, kad nebuvau tada bent pora metų vyresnis. Greičiausiai būčiau išėjęs į mišką ir žuvęs arba nuteistas už rimtą ar pusiau rimtą pagrindinę veiklą. Mūsų mokykloje tokia grupė vyresnių klasių mokinių su mokytoju Tomu Glodu tik už dainuojamas „miškinų“ dainas ir kažkokią uždarą diskusiją gavo ar ne po dešimt metų. Nuteistas buvo ir mokyklos direktorius Raudienius, kurio tikroji pavardė tik vėliau išaiškėjo. Visų mėgstamas mokytojas Liudas Alseika ir jo šeima po „demaskuojančių“ straipsnių spaudoje turėjo sprukti iš Ignalinos. Bet visi šitie įvykiai tik didino daugumos priešišumą visam tam, kas kasdien buvo rašoma, apie ką iš tribūnų nuolat buvo kalbama, kas visokiausiomis priemonėmis ir visokiausiais būdais buvo diegiama. Tiesa, dalis susitakė, apsirato, o ilgainiui, dažniausiai iš reikalo, ėmė ir pritarti oficialiajai ideologijai, nes tai buvo naudinga. Atsirado ir skundikėlių, ir net užverbuotų saugumo. Taip imta kalbėti po suėmimų ir teismų. Skundikėlių būta ir „iš idėjos“. Žinoma, atsirado ir tokių, kurie nuoširdžiai patikėjo, kad prisidengę komjaunimo, o vėliau partiniu bilietu, padarys daug gero savo kraštui. Gal vienas kitas ir padarė, nesinori kategoriškai neigti, nors Sąjūdžio metais nežinia iš kur išnirę „urapatriotai“ vien už tokius pasvarstymus bet ką ant laužo būtų pasiuntę. Deja, šiandien jau matyti, kad ir „patriotų“ tarpe būta visokių. Labai labai visokių... Bet kaip atskirti pelus nuo grūdų? Matyt, ateinančioms kartoms tiesos duonelę teks valgyti kartu su pelais.

Jeigu jau užsiminiau apie Sąjūdį, tai tegu ir būna apie Jį. Peršokime ilgą žmogiškojo gyvenimo ir netrumpą istorijos tarpą ir užtraukime giesmę apie didvyrius. Bala nematė, kad didvyriškumas su komiškumu ir net klaikiausiomis žulikystėmis vietomis taip susipynė, jog tą pynę sunkiau perkirsti net už Gordijaus mazgą.

Pirmiausia, kaip sakoma Senajame Testamente, buvo žodis. Prieš bet kokio pasaulio tvėrimą ar griovimą pirmiausia būna žodis. Prieš Atgimimą tas žodis buvo pagrindiniai lietuviški leidiniai ir žodinė Gorbačiovo „perestroika“. Iš leidinių pavyko gauti vieną „Kronikos“ numerį, bet kai ką pacituodavo Vatikano radijas. Katalikas buvau ne pačios aukščiausios prabos, tai ir „Kronikoje“ kažin ko neįžiūrėjau, bet vis dėlto palaikiau skriaudžiamą bažnyčią. Lietuvis, o ypač aukštaitis, visados linkęs palaikyti skriaudžiamą. Tai, ko gero, gražu. Apie tą „Kronikos“ numerį, matyt, kažkam prasitariau. Dvyliktokų išleistuvių antrąją dieną, jaunimui išvykus į gamtą, tėvokai ir kai kurie mokytojai toliau šventėme, nepamiršdami dar retkarčiais ir savo gražbylystę parodyti. Su taure rankoje atsistojęs tėvu komiteto pirmininkas ir saugumo papulkininkis viename asmenyje pareiškė, jog jis visados budriai sekęs, kad šioje mokykloje mokymo ir auklėjimo procesas vyktų sklandžiai.

- Dėl sekimo neabejoju, - burbtelėjau lyg sau, lyg kaimynui, bet gal per garsiai. Keli vyrai nusikvatojo. Mokyklos direktorius Mieželis apsigandęs bandė pakelti tostą.

- Tai ką, mielas mokytojau, mus laikai SS? - lyg juokais, lyg rimtai paklausė tėvų komiteto pirmininkas ir saugumietis su papulkininkio žvaigždutėmis. Jis tas žvaigždutes gavo tik prieš porą savaičių ir vis negalėjo jomis atsidžiaugti. Todėl ir į išleistuves atėjo uniformuotas.

Bet mane jau buvo pagavusi „perestroikos“ euforija ir linksmi apibendrinai:

- Ne SS, bet tas pats šė, tik ant kitos lopetos.

Vėl nuskambėjo tėvų juokas. Direktoriui vėl kažką susakė, bandydamas pataisyti situaciją. Bet papulkininkis jokių priešiškų emocijų neberodė, net pasijuokė, kai išėjome į fojė:

- Matei, kaip direktoriui išsigando? Bailus. - Ir visai draugiškai man paplojo per petį. O paplojęs pridūrė: - Jau pamažu skirstosi. Gal užsukam pas mane? Šio to dar surasiu. Pasišnekėsim. Juk niekur neskubi.

Et, buvo nebuvo, pamaniau. Visur teko būti, bet saugumo papulkininkio bute - dar ne.

O ir ligi mano blokino - ne daugiau šimto metrų. Užėjome. Baldukai, mano nuostabai, kuklučiai. Turbūt ir „geležinis Feliksas“ kukliau negyveno. Išsitraukia iš spintos grafinuką. Perkūnėlis, grynas spiritas. Et, kas bus - tas, vėl pamaniau. Išlenkėme. Užkandome - ir vėl išlenkėme. Per pakaušį nuošė cunami. Dabar reikia palaukti. Ėmėme kalbėti apie šį bei tą. Apie žvejybą,

medžioklę, vaikus, darbą, pažįstamas, buvusias mergas. Apie politiką lyg ir nieko. Tik staiga klausimas:

- Ar skaitei „Kroniką“?
- Skačiau,- abejingai atsakau.
- O kur gavai?
- Tai jau mano reikalas,- dar abejingiau atsakau.
- O „Aušrą“ skaitei? – vėl klausia.
- Ne,- sakau. - Gal turit?

Pasirodo, dabar neturi. Tai ir vėl varinėjame kalbą apie buvusias mergas, apie darbą, apie ryt-dienos orą ir žvejybą. Bet žvejys esu prastas, o medžioti ir išvis nemedžioju, tai imame varinėti anekdotus apie Chruščiovą, Brežnevą ir Gorbačiovo „perestroiką“. Bet ir anekdotai baigiasi. Nuobodi pauzė. Nelauktai parsiranda šeimininkė, o šeimininkėms nelabai patinka pakrypę svečiai, varinėjantys kalbas su anuo pasauliu. Tinkamiausia proga atsisveikinti. Bet staiga vėl išgirstu tėvų komiteto pirmininko balsą. Tik šį kartą tokį, lyg kalbėtų pats Feliksas Dzeržinskis:

- Paklausk, ką aš tau pasakysiu. Visi jūs – lyg uodai aplink dramblių. Zyziat, sukatės, vis bandot įgelti. Bet dramblys mosteli viena ausim – ir visų jūsų nėra. Supratai? O drambliui - nei šilta, nei šalta...

- Bet jeigu uodų daug, tai ir dramblys gali pakratyti kojas,- filosofiskai apreiškiu ir lėtai, prisilaikydamas kėdės, atsistoju. O kai jau atsistoju, tai, žinoma ir išeinu. Svarbu yra atsistoti. Eidamas dar pamąstau: kodėl – „visi jūs“?

Savo asmeniu nesu patenkintas, bet kai prisimenu šį pokalbį, apima mažytis pasididžiavimo jausmelis savimi. Tai kad tada būtų kas užrašęs šitą mano pranašystę. O gal ir užrašė? Bet jeigu ir taip, dabar tikrai niekam nerodys.

Dar po kokios dienos vėl susitinku aš tą naujai iškeptą papulkininkį, bet šį kartą kažkodėl be žvaigždučių. Bet švarkas žalias, marškiniai geltoni, o kaklaraištis raudonas. O veidas visai žmogiškas.

- Ko taip nustebai? Kad istorinės vėliavos spalvom pasipuošiau? – klausia juokdamasis čekistas su žmogišku veidu.

- Lietuvių istorinė vėliava raudona, - paaiškinu. – Bet su baltu Vyčiu.

Trispalvis papulkininkis lyg pasimeta, lyg nustemba, lyg nori kažką sakyti, bet tik mosteli ranka ir skubiai nueina. Eidamas porą kartų atsisuka.

O naktį sapnuoju sapną. Sapnuoju, kad rytas, bet daiktai dar pilki. Ir namai abipus gatvės pilki, ir trispalvė, kurią bandau pririšti prie skersai gatvės ištempto laido, pilka, nors ir iš trijų juostų susiūta. Viena ranka laikausi laido, kita rišu, o į mano koją įsikibęs žemyn traukia uniformotas papulkininkis. Tempia net pritūpdamas ir švokščia: „Nereikia, mokytojau, nereikia, nutrenks...“

Pabudau pridusęs, gaudydamas orą ir ėmiau mąstyti, ką tai galėtų reikšti. Viena aišku – kažkas bus, nes beveik visi mano sapnai išsipildo. Kadaisė sapnavau, kad prausiuosi Selvuko pirtyje kartu su Chruščiovu ir Bulganinu. Tada Chruščiovas jau buvo nulinčiavęs Bulganiną, atėmęs ar ne maršalo laipsnį ir išvijęs iš pareigų. O pats sėdėjo Kremliaus Olimpo viršūnėje. Bet Selvuko pirtyje Nikita tupėjo prieš didelę iš lauko akmenų sukrautą krosnį, pilną žarijų, o šalia – platus cinkuotas skardinis indas, pilnas muilo putų. Tomis putomis didžiule kempine aš trinu plačią, riebią, stambiais rudais šlakais nubertą nugarą. Trinu, matyt, gerai, nes Nikita Sergejevičius iš pasitenkinimo net krenkščia. O Bulganinas, irgi nuogutėlis, su pensne ir gražia žila barzdele, sėdi pačioje palubėje ant palų ir ironiškai, net piktdžiugiškai šypsosi, žiūrėdamas į krenkščiantį iš pasitenkinimo Nikitą.

O ryte radijas pranešė – Chruščiovas nuimtas. Štai jums ir sapnas. Taigi ir po šito sapno nutariau laukti įvykių. Laukti ir juose dalyvauti.